

Николай Ковачев (В. Търново, България)

ВЪРХУ ИМЕНАТА НА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

От Пространното житие на Константин философ, първия наставник на славянския народ, научаваме, че е роден в гр. Солун (въ Солоунѣцѣмь градѣ) към 827 г. като седмото, най-малкото дете на благородния и богат мъж Лъвъ: той заемал длъжност друнгар (прѣдърже сань драгаскын по стратнгѣ). По рождение получил светско-мирско име Константин (Кѡнстантѣнъ), а в навечерието на смъртта си (869) в Рим приема „светия монашески образ“ под името Кирил (нарече сн име Кѡрѣалъ).¹ В Краткото житие (Лвовски препис) се добавя, че по произход бил българин (рѡдѣ сынъ бѣлгаринъ) майка му се наричала Марѣа.²

И двете имена, светското Константин и монашеското Кирил, са от чужд произход, а домашното му славянско име остава неизвестно, докато на брат му Методий е било Страхота.³ Личното му име Константин в личните около 50 житийни преписа се явява в разнообразни графични и фонетико-морфологични варианти: Кѡнстантѣнъ, Кѡнстантѣна, Констатѣна, Константѣна, Константѣна, Константѣнна, Конѣстятѣна (Род. п.), Кѡнстандинъ и др.⁴ Монашеското му име се представя в още по-значителна вариативност: Кѡрѣалъ, Кѡрѣалъ (XV в.); Кѡрѣалъ (XV—XVI в.); Кѡрѣнъ, Кѡрѣнъ, Кѡрѣлъ, Кѡрѣнъ (XVI в.); Кѡрѣнъ (XVII в.); Кѡрѣалъ, Кѡрѣалъ, Кѡрѣалъ, Кѡрѣле, Кѡрѣалъ и др.⁵ Прозвището Философ Константин получава като признание за изключителната му богословска и научно-философска извисеност, за просветно-културната проповедническа дейност между славяните и за създаването на нашата писменост.

Светското име Константин е официална нормативна форма на името, за разлика от народната Констандин > Костадин. То се носи от римски императори и светци като *Constantinus* от латинското *constans*, *-tis* 'твърд,

¹ К. Охридски. Събрани съчинения. Т. 3. С., 1973, с. 89, 120.

² Й. Иванов. Български старини из Македония. С., 1931, с. 284.

³ Б. Димитров. Страхота, честният Методий. — За буквите, 24. V. 1979; Ив. Павлов. Църхо и Страхота. — За буквите, 8. XII. 1979; Вл. Георгиев (Отзив). — Литературен фронт, бр. 24, 14. VI. 1979; Ив. Павлов. Чешки доказателства за името Страхота. — Език и литература, 1980, кн. 1, с. 68—72.

⁴ К. М. Кувев. Черноризец Храбър. С., 1967, с. 190, 192, 194, 197, 204, 207, 210, 213, 227, 242, 339 и др.

⁵ Й. Иванов. Български старини. . . , с. 93, 95, 96, 121, 123, 131, 287, 298, 312 и др.

здрав; непоколебим, постоянен'.⁶ През Средновековието често се среща и носи от императори, патриарси и проповедници: *Константин I (Велики)*, II, III, IV (*Погонат*), V, VI, VII (*Порфирогенет*) — византийски императори, *Константин Силай* — патриарх, *Константин Силван* — павликянски вожд, *Константин Воил* — малоазийски магнат, *Константин Псел*, *Константин Сицилийски*, *Константин Стилвес* — поети и др.; у нас: *Константин Преславски*, *Константин Костенечки*, цар *Константин Асен*, *Константин* — владетел на Велбъжд и др.⁷ Монашеското име *Кирил* запазва първия звук на светското име, правило при замонашването на отделни лица; по изключение някои се именуват по това на духовника кръстник. То произлиза от гръц. *Κύριλλος* 'владетелски, господарски', от *κύριος* 'който има власт, сила'.⁸ В „Сказание за буквите“ Черноризец Храбър твърди, че и малките азбукарчета знаели като създател на славянската азбука и писменост „*СТЫН КВНСТАНТИНЪ ФИЛОСОФЪ НАРЦАЕМЫН КИРНАЪ*“⁹. Изборът на монашеското му име едва ли е случаен, той ще е внушен от тези на известни предшественици богослови, като: *Кирил Александрийски* (V в.) — архиепископ, *Кирил Йерусалимски* (IV в.) — архиепископ, *Кирил Скифополски* (VI в.) — прочут гръцки агиограф и др. Старогръцката буква *υ* „ипсилон“, изговаряна като „ю“, в средногръцки вече е звучала като „и“. Това е намерило отражение и в графичното предаване на името *Кирил* с *V, I, И* или *У*; в чешки източник е отразено като *Кѳрху* (*Цѳрху*) или пък е рефлекс на недостигнало до нас славянско име на първоучителя ни.

Уникалното дело на двамата братя просветители, пренесено от учениците им в България през IX в., процъфтява и се съхранява до наши дни, а заедно с него сияят и техните безсмъртни имена. Обявени за светци от църквата, *Кирил* се чествува на 14 февруари, деня на смъртта му, а заедно с *Методий* — на 6 април. По време на Възраждането в изграждането на националното ни самосъзнание важно място намира Кирило-Методиевата писменост. Полага се начало на тяхното ежегодно чествуване, което бързо се разпространява върху цялата българска етнична и езикова територия; „Денят на славянската писменост — 24 май“ — се празнува в Пловдив през 1851 г., в Челопек, Софийско — 1853 г., в Лом, Шумен и Цариград през 1857 г. и др. За две десетилетия до Освобождението този празник се тачи в 135 селища над 400 пъти. В организирането му по места вземат участие над 200 учители, просветители, книжовници и революционери; в 32 периодични издания излизат над 452 съобщения и дописки за неговото чествуване.¹⁰ На двамата славянски първоучители *Кирил* и *Методий* се именуват многобройни новопостроени църкви, посвещават се икони и стенописи; имената им носят първите училища в Пловдив, Копривщица, Охрид и Битоля, във Варна, Пирдоп, Карнобат и Търново. Днес в нашата страна техните имена увенчават 972 учебни заведения, от които 394 (40,53%) начални училища, 572 (58,85%)

⁶ Ст. Илчев. Речник на личните и фамилни имена у българите. С., 1969, с. 267; Н. А. Петровски й. Словарь русских личных имен. М., 1966, с. 135; М. Грковић. Речник личних имена код срба. Београд, 1977, с. 113.

⁷ Д. Ангелов. История на Византия. Ч. I. С., 1959, с. 333; Ч. II, 1963, с. 307; Ч. III, 1967, с. 170.

⁸ Ст. Илчев. Речник на личните... , с. 256; Н. А. Петровски й. Словарь... , с. 132; М. Грковић. Речник... , с. 111; Ст. Кожухаров. Името на създателя на славянската писменост. — Български език, XIX, 1969, кн. 3, с. 263—265.

⁹ П. Диневков, К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1978, с. 98.

¹⁰ Хр. М. Йонков. Празникът на Кирил и Методий по време на българското възраждане. — Известия на Института по история, кн. XIV—XV, 1964, с. 411—428.

основни училища, 5 (0,51%) средни училища, 1 (0,10%) висше учебно заведение — Великотърновския университет „Кирил и Методий“. От тези училища 158 (16,26%) са в Софийски окръг, 99 (10,19%) — в Благоевградски окръг, 80 (8,23%) — в Пловдивски окръг, 77 (7,92%) — в Хасковски окръг, 67 (6,89%) — в Старозагорски окръг, 63 (6,48%) — в Михайловградски окръг, 61 (6,28%) са във Великотърновски окръг и пр. В същото време 126 учебни заведения имат за патрон техния пръв ученик Климент Охридски.¹¹ Името на двамата солунски братя притежават 90 читалища, от които 12 (13,33%) — в Софийски окръг, 9 (10,10%) — в Пазарджишки окръг, 7 (7,77%) — в Сливенски окръг и др.¹² Църкви с имената им датират от преди Освобождението: в Битоля и Търново от 1860 г., в Стара Загора от 1862 г., в Тутракан и Калековец (Пловдивско) от 1863 г., в Панагюрище от 1864 г. и др.¹³ Най-ранна възхваля им се отдава в Асеманиевото евангелие от Х в.¹⁴ Вести за тяхната дейност прониква в руската литература с първите славянски книги: Остромирово евангелие от XI в., където под 14 февруари е означено: „оца нашего Константина философа, нареченаго в чръньчство именемъ Кирила“; в Месецослов от XIII в. (в Румянцевски музей) на същата дата се чете: „Кирила оучителя“.¹⁵ Имената на двамата просветители се призовават в помощ срещу беди и нещастия в руски текстове от XV—XVIII в.¹⁶ Техни образи в изобразителното изкуство се появяват твърде рано — в римската църква „Сан Клементе“ от IX в., а образите им по-икони намират разпространение в много църкви у нас: икона „Св. Кирил“ от Ив. Доспевски се е намирала в с. Колуша, Кюстендилско, „Успение на Св. Кирила“ от Г. Данчов е притежание на Араповския манастир и др.¹⁷

Всички тези извънезикови фактори несъмнено са изиграли важна роля за разпространението и популяризирането имената Кирил и Методий не само в българската, но и в славянската антропонимия. Наблюденията върху честотността на *Константин* (*Костадин*) и на *Кирил* (*Киро*), давани на новородени момчета в бившите 99 околийски града в страната за периода 1901—1970 г., по райони и изцяло за България посочиха следното разпространение:

Най-значителна честотност името намира в София — 1334 ЛИ (29,43%), в Благоевград — 224 (4,94%), във Варна — 201 (4,43%), в Пловдив — 200 ЛИ (4,41%), в Бургас — 186 (4,10%) и др. В редица градове се среща и народната форма *Костадин* от по-дългата *Константин*, отбелязана още в Лвовския препис на Краткото Кирилово житие — *Квнстандинъ философ*.¹⁸ Според Ст. Илчев името е с новогръцки преход на -нт- в -нд- (асимиляция по звучност).¹⁹

¹¹ Проучване на Кабинета по ономастика към Великотърновския университет (дипломни работи).

¹² Проучване при Кабинета по ономастика към ВТУ (дипломна работа).

¹³ Хр. М. Йонков. Празникът на Кирил и Методий... с. 426.

¹⁴ А. К. Джурова. Асеманиево евангелие. — За буквите, 24. V. 1979.

¹⁵ Б. Ангелов. Кирил и Методий в старата българска литература. — Език и литература, IV, 1980, кн. 4, с. 8—18.

¹⁶ Кл. Иванова. Святого отца нашего Кирила. — За буквите, 24. V. 1979, с. 7.

¹⁷ Ил. Дончева. Ликовите на първоучителите. — Антени, 20. V. 1979; В. Марди-Бабикова. Към въпроса за образа на Константин-Кирил Философ в средновековната декоративно-монументална живопис в България. — За буквите, 24. V. 1979.

¹⁸ Й. Иванов. Български старини... с. 284, 285.

¹⁹ Ст. Илчев. Речник на личните и фамилни имена... с. 271.

Таблица 1
Константин

Район	Градове	Всичко	Десетилетки						
			I	II	III	IV	V	VI	VII
ЮИБ(България)	26	693	25	17	75	66	119	195	196
СИБ	29	1217	96	171	296	274	136	134	120
СЗБ	16	552	82	65	70	72	98	92	73
ЮЗБ	28	2071	112	160	137	237	380	489	520
Всичко	99	4533	315	413	568	685	733	910	909

Много по-значително разпространение намира монашеското му име *Кирил*, което основно е разпространявано чрез църквата и духовенството, чрез иконографското изкуство и училищата. Това нагледно се вижда от таблицата:

Таблица 2
Кирил

Район	Градове	Всичко	Десетилетки						
			I	II	III	IV	V	VI	VII
ЮИБ(България)	26	2327	143	185	321	294	327	525	531
СИБ	29	2445	304	311	333	327	400	415	355
СЗБ	16	1802	231	232	256	262	286	277	258
ЮЗБ	28	10609	842	1057	1694	1276	1763	1975	2002
Всичко	99	17183	1520	1785	2604	2159	2776	3193	3146

По градове ЛИ *Кирил* намира значително разпространение в София — 3894 (22,86%), в Пловдив — 913 (5,31%), в Благоевград — 826 (4,81%), в Перник — 808 (4,70%) и пр. Двете ЛИ *Константин* и *Кирил* на първо място преобладават в Югозападна България, най-близкия район до Солун и Солунска област. От общата съвкупност на реализираните ЛИ *Константин* и *Кирил* в наблюдаваните 99 наши града (21 716 назовани деца) ЛИ *Константин* заема 20,87%, а *Кирил* — 79,13%. Народното име *Киро* се носи от 1239 деца, от които 573 (46,24%) в ЮИ България, 225 (18,16%) в СИ България, 86 (6,87%) в СЗ България и 356 (28,73%) в ЮЗ България. По градове името се среща в Бургас — 132 ЛИ (10,65%), в София — 87 (7,02%), следвани от Пловдив, Малко Търново, Варна и други градове. Във Великотърновски окръг според службата „ЕСГРАОН“²⁰ *Константин* носят 241 лица, *Костадин* — 1205, *Коста* — 280; *Кирил* — 1973, *Киро* — 126, *Кирко* — 1 и *Кирчо* — 91.

Без да се спираме конкретно върху името на *Методий*, за същия период от време (1901—1970 г.) в 99-те наблюдавани града то е получено от 365 деца, а *Методи* (народна форма) вземат 3676 новородени.

От направения преглед върху имената на *Константин-Кирил* Философ и върху разпространението им в нашата антропонимия можем да направим няколко обобщаващи извода:

²⁰ ЕСГРАОН — „Единна гражданска регистрация и административно обслужване на населението“.

1. Домашното славянско име на първоучителя на славянския род *Константин* не е достигнало до нас. 2. Църковно-християнското му ЛИ *Константин* е по-ограничено използвано в наличните писмени източници и най-често съжителствува с монашеското му име *Кирил*. 3. По-широко разпространение намира второто му име, затвърдено и популяризирано от църквата и духовенството, от средновековната и възрожденската ни книжнина и от изобразителното иконографско изкуство. През периода от последните 70 години (1901—1970) с ЛИ *Кирил* са назовани най-много новородени деца в Югозападна България, където се намират Рилският и Бачковският манастир. Личните имена *Константин* и *Кирил* са утвърдени в нашата антропонимия и в бъдеще трябва да намерят своето разпространение.